

## CONSIDERAȚII DEMOGRAFICE ASUPRA ARMENILOR DIN GHERLA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ\*

Claudia Dărbăban\*\*

**Abstract:** *The following study tackle the issue of Armenian demographics of Gherla in the interwar period. Using information collected from the existing archive materials, census data and existing studies, we can notice the existence of a certain dynamic at the level of the Armenian community of the village, which managed to rebuild the community economic and social power based on the newly arrived immigrants from the former Ottoman Empire. For this short period the well-known occupations of this ethno-cultural group managed to flourish on the traditional base brought by the group of newcomers.*

**Keywords:** Armenian, Gherla, Armenian-Catholics, demography

La finele Primului Război Mondial, evoluția comunității armenice din Transilvania a cunoscut o schimbare majoră datorită noului val de imigranți veniți dinspre Imperiul Otoman, în urma tragicelor evenimente genocidare dezlănțuite începând cu 1915. Acest fapt, cu implicații majore în istoria armenilor de pretutindeni, a lăsat urme vizibile în acest spațiu; pe lângă faptul că a sporit numărul membrilor vechii comunități, a contribuit și la promovarea ori reluarea unui stil de viață bazat pe valorile tradiționale ale acestui important grup etno-cultural. Totodată, acest aspect merită evidențiat și datorită consecințelor socio-culturale și politice din regiune, fiind cunoscut faptul că până la 1918 armenii din interiorul arcului carpatic cunoscuseră un puternic proces de maghiarizare, identificându-se de altfel – până atunci – cu interesele Regatului Maghiar.

În acest context, considerăm util să analizăm dintr-o perspectivă demografică maniera în care se reflectă evoluția numerică a armenilor din Transilvania după Marea Unire și aportul lor de populație în contextul evenimentelor amintite din Turcia, dar și al politicii guvernărilor de la București în ceea ce privește schimbarea ponderilor etnice din Ardeal, cu o scurtă privire asupra orașului Gherla, bastion al culturii armenice începând cu veacul XVIII.

Stabiliți preponderent în Transilvania încă din ultimul pătrar al secolului al XVII-lea, armenii s-au comasat în câteva centre importante, precum Gherla,

---

\* Cercetarea a fost finanțată de CNCS – UEFISCDI în cadrul proiectului de cercetare PN-II-ID-PCE-2011-3-1089 [*The Social Uses of Higher Education, Elite Change and Creativity in Romania. The Formation and Transformation of Educated and Ruling Clusters (1919-1949)/ Foloasele sociale ale educației elevate, schimbarea elitelor și creativitate în România. Formarea și transformarea categoriilor educate*]; director proiect: Lucian Nastasă-Kovács.

\*\* Drd., Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, e-mail: daraban.claudia@yahoo.com

Gheorgheni, Dumbrăveni și Frumoasa. Deși până atunci aparținuseră de biserica apostolică gregoriană, în contextul politicii religioase a papalității de la finele veacului al XVII-lea și din prima jumătate a celui de-al XVIII-lea, armenii din interiorul arcului carpatic trec la catolicism, sub forma unei biserici distincte, armeano-catolică.

Odată cu dualismul austro-ungar, populația armeană se identifică treptat cu idealurile națiunii maghiare. Așa cum afirmă Kristóf Szongott, armenii reprezintă „un popor care nu are aspirații și năzuințe separate, ci s-a contopit întru totul cu poporul maghiar în limbă, simțire, obiceiuri și caracter național”<sup>1</sup>. Cu toate că studiile privind istoria acestui grup etnic recunosc importanța procesului de maghiarizare și amploarea sa în rândul comunității armenie, acestea nu ne oferă o estimare care să ne permită cunoașterea unor cuantumi concrete privind numărul armenilor maghiarizați.

Datorită transformărilor prin care a trecut comunitatea armeană de-a lungul prezenței sale în spațiul transilvănean, „noi” armeni veniți începând cu sfârșitul Primului Război Mondial au intrat în contact cu colectivități locale de aceeași etnie, însă mult diferite prin transformările cunoscute de-a lungul vremii. Putem spune că aceste diferențe au marcat evoluția lor comună, însă rădăcinile etnice au creat un cadru prielnic relansării economice și culturale.

Așa se face că la 1910, când are loc un recensământ ce nu interoghează etnicitatea, ci doar „limba maternă”, majoritatea membrilor comunității armenesti din Transilvania își identificau limba maternă cu cea maghiară, motiv pentru care mărimea acestui grup etno-cultural poate fi determinată în acest recensământ doar pe baza religiei. Numărul acestora poate fi doar aproximat pe baza confesiunii armeano-catolice, confesiune ce nu a fost separată de cea romano-catolică, fiind menționată în procesul verbal al recensământului doar în cazul unor localități unde a existat un grup mai mare de armeni. Potrivit acestor statistici, numărul armeano-catolicilor era la acea dată de circa 1.100 de persoane la Gherla, reprezentând 16% din totalul populației localității; 300 la Gheorgheni, având o pondere de aproximativ 3% din populație, și 234 la Dumbrăveni, adică puțin peste 5% din totalul locuitorilor acestei așezări<sup>2</sup>.

| DATE RECENSĂMÂNT 1910 DUPĂ RELIGIE |                 |                                    |                                         |
|------------------------------------|-----------------|------------------------------------|-----------------------------------------|
| Localitate                         | Total locuitori | Armeano-catolici<br>Cifre absolute | Armeano-catolici<br>Pondere procentuală |
| Gherla                             | 6.857           | 1.100                              | 16%                                     |
| Gheorgheni                         | 8.905           | 300                                | 3%                                      |
| Dumbrăveni                         | 4.408           | 234                                | 5%                                      |

<sup>1</sup> Kristóf Szongott, *Etnografia armenilor din Ungaria*, ed. Lucian Nastasă, trad. Andrea Ghiță, București, Edit.Ararat, 2013, p. 45.

<sup>2</sup> Judit Pál, *Armeni în Transilvania. Contribuții la procesul de urbanizare și dezvoltare economică a provinciei. Armenians in Transylvania. Their contribution to the urbanization and the economic development of the province*, Cluj, Centrul pentru Studii Transilvane, 2005, p. 26-27.

O evidență mult mai exactă ne este oferită de recensământul din 1930, unul dintre cele mai complete și mai bine realizate de până atunci. Astfel, în Transilvania, la o populație de 3.217.988, avem 1.041 de locuitori ce se declară armeni, 187 care își declară limba maternă armeană, 91 aparținând confesiunii armeano-gregoriană și 965 armeano-catolici, toate aceste cifre reprezentând sub 0,1% din populația Transilvaniei.

În cele ce urmează vom prezenta repartizarea armenilor pe orașele în care exista o comunitate armeană importantă. În Gherla avem un număr de 366 de armeni (reprezentând 5,5% din populația localității), 117 persoane vorbitoare de limba armeană, 15 dintre locuitorii acestei localități se declară de confesiune armeano-gregoriană și 489 armeano-catolici. În Dumbrăveni avem un număr de 32 de armeni (0,8% din numărul total al locuitorilor), 3 persoane ce au limba maternă armeană, 10 armeano-gregorieni și 119 de confesiune armeano-catolică. În Gheorgheni 20 de persoane s-au declarat armeni (reprezentând 0,2% din populație), iar 171 de locuitori sunt de confesiune armeano-catolică. În localitatea din urmă nu sunt menționate persoane vorbitoare de limba armeană sau de confesiune armeano-gregoriană<sup>3</sup>.

| DATE RECENSĂMÂNT 1930 |                 |                |                     |               |                  |                    |
|-----------------------|-----------------|----------------|---------------------|---------------|------------------|--------------------|
| Localitate            | Total populație | După etnie     |                     | Limba maternă | După confesiune  |                    |
|                       |                 | Cifre absolute | Pondere procentuală |               | Armeano-catolici | Armeano-gregorieni |
| Transilvania          | 3.217.988       | 1.041          | >0,1%               | 187           | 965              | 91                 |
| Gherla                | 6.608           | 366            | 5,5%                | 117           | 489              | 15                 |
| Dumbrăveni            | 4.067           | 32             | 0,8%                | 3             | 119              | 10                 |
| Gheorgheni            | 10.355          | 20             | 0,2%                | -             | 171              | -                  |

Repartiția ceva mai diversificată apărută în recensământul din 1930 se datorează, în primul rând, evenimentului din 1918, respectiv modificărilor politico-administrative de la nivelul Transilvaniei. Totodată, cele două modele de recensământ se axează pe o chestiune aparte, specifică caracterului statului care l-a realizat. În cazul vechiului regat al Ungariei, dimensiunea lingvistică a etnicității a definit modul în care Budapesta a conceput recensământul. În cazul României, acest model este unul mai extins și probabil în concordanță cu noile modificări ale felului cum s-au condus recensămintele în Europa interbelică.

Pe de altă parte, trebuie luate în calcul în cazul comunității armenie câteva posibile fenomene care au definit această categorizare diversificată și dinamică a numărului membrilor etniei. În primul rând, trebuie să ținem seama că, pe lângă sporul natural negativ, referindu-ne aici și la imigrarea unor armeni maghiarizați în urma unirii, datorită faptului că realitățile României nu mai reprezentau un avantaj

<sup>3</sup> Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 19 decembrie 1930*, II (Neam, Limbă maternă, religie), București, Edit. Institutului Central de Statistică, 1938.

economic (comerțul dintre regatul maghiar și cel român) pentru comercianții armeni. În al doilea rând, valul de imigranți din teritoriile fostului Imperiu Otoman au modificat și ei identitatea colectivă declarată a armenilor din Transilvania. Astfel, apariția grupului de gregoriani-catolici poate fi pus pe seama acestui nou val care, din motive care țin de procesul de maghiarizare, nu au considerat necesară propria identificare cu cultul armeano-catolic dominant în cadrul comunității armenice autohtone. În al treilea rând, datele recensământului din 1930, respectiv discrepanța confesională față de rezultatele din 1910, pot fi puse tot pe seama modului de recenzie a celor două state care, după cum am mai spus, pe lângă viziunea politică diferită, au realizat cele două recensăminte la o distanță de trei decenii, fapt care a fost marcat și de metoda sociologică în sine.

Ponderea raportului urban/rural al comunității denotă și ea caracterul urbanizat al armenilor. Astfel, din cei 1041 de armeni aflați în Transilvania, 656 sunt așezați în mediul urban, în timp ce doar 385 dintre aceștia sunt stabiliți în mediul rural. Aceste localități din mediul rural se înscriu mai mult în categoria comunelor mai mari. În ceea ce privește limba maternă, 187 de locuitori din mediul urban au limba maternă armeană, în timp ce doar 29 de suflete din mediul rural sunt vorbitori ai acestui idiom. Cei ce se declară de religie armeano-catolică în zonele urbane ale Transilvaniei sunt în număr de 965, în timp ce în zonele rurale cei ce aparțin acestei confesiuni sunt doar 115. Armeano-gregorienii sunt în număr de 91 în mediul urban și de 24 în cel rural. Așadar se poate lesne constata că armenii din Transilvania constituiau o populație preponderent urbană, ce îndeplinea funcții esențiale în ceea ce privește industria mică și mijlocie (îndeosebi industria prelucrătoare a pieilor, textilelor, vopsitorie etc.)<sup>4</sup>.

| REPARTIȚIA ARMENILOR ÎN ZONELE URBANE ȘI RURALE DIN TRANSILVANIA |               |                 |            |              |               |                 |            |
|------------------------------------------------------------------|---------------|-----------------|------------|--------------|---------------|-----------------|------------|
| Mediul urban                                                     |               |                 |            | Mediul rural |               |                 |            |
| După etnie                                                       | Limba maternă | După confesiune |            | După etnie   | Limba maternă | După confesiune |            |
|                                                                  | Armeană       | Arm.-catolici   | Arm.-greg. |              | Armeană       | Arm.-catolici   | Arm.-greg. |
| 656                                                              | 187           | 965             | 91         | 385          | 29            | 115             | 24         |

Datorită specificității comunității armenilor și spiritului lor comercial, este firesc să îi regăsim în zonele urbane ale Transilvaniei, respectiv în cele rurale aflate la răscruce de drumuri comerciale sau în regiuni unde meșteșugurile erau răspândite mai mult decât în restul provinciei. Armenii erau cunoscuți ca manufacturieri de produse textile, de marochinărie sau alte obiecte din categoria bijuteriilor, însă în conștiința populară ei au rămas cei mai buni producători de covoare ai Transilvaniei. Toate aceste îndeletniciri au adus un profit substanțial comunității, permițând astfel și o evoluție culturală însemnată în ciuda numărului

<sup>4</sup> *Ibidem*.

lor restrâns. Dovadă a prosperității lor economice sunt orașele Gherla și Dumbrăveni, care au cunoscut o evoluție importantă din punctul de vedere al planificării urbanistice și al arhitecturii, ce nu era una comună pentru localitățile de talia acestora. Dintre aceste imobile de patrimoniu putem menționa biserica armeană din Gherla sau casele meșteșugarilor armeni care, deși nu aveau o anvergură impozantă, reflectau totuși bunul gust și ieșeau în evidență prin structura lor organizată.

În perioada interbelică, principalele comunități se concentrau în localitățile Gherla, Dumbrăveni, Gheorgheni și Frumoasa, unde meșteșugurile tradiționale și-au redobândit importanța și caracterul specific. Astfel, meșteșugarii au reușit să ofere nu numai un sprijin spiritual, ci și unul material armenilor din localitățile respective. Acest lucru este atestat în primul rând de materialele arhivistice, respectiv de obiectele meșteșugărești specifice comunității care s-au păstrat până în ziua de astăzi în colecțiile personale sau în diferite muzee.

Așa cum am afirmat la început, ne vom opri cu scurtul nostru studiu doar asupra orașului Gherla, pentru a evidenția existența unei dinamici și a influenței „noilor veniți” în rândul comunităților deja existente. Situația acestui oraș reflectă, în mare parte, schimbările cu care s-au confruntat în perioada interbelică localitățile în care comunitatea armenescă era numeroasă.

Bucurându-se de un statut privilegiat (*oraș liber regal*) încă din secolul al XVII-lea, localitatea a rămas cunoscută ca „oraș al armenilor” (Armenopolis). Gherla a devenit astfel una dintre cele mai atipice localități ale Transilvaniei, unde minoritatea armeană și-a impus cu desăvârșire nu numai viziunea organizată asupra vieții economice, ci și asupra celei administrative. Strânsa legătură dintre administrația locală și biserica armeano-catolică era cheia succesului dezvoltării, care a regresat îndată ce acest contact a fost rupt și ignorat în cadrul noului stat român, respectiv al noii organizări administrative. Existența unor instituții de ajutor și protecție socială – cum sunt azilul sau orfelinatul – denotă o gândire organizată a comunității armenice, care și-a edificat urbea în așa fel încât aceasta să răspundă nu doar cerințelor sociale minime, ci să fie și în folosul comunității pe termen lung.

Tot legătura dintre comunitate și biserică a ajutat în mare parte la construirea unei identități puternice și a unei organizări urbanistice axate nu numai pe dimensiunea economică a vieții, ci și pe cea culturală. Cunoscutele covoare armenesti nu au reprezentat doar un obiect de comerț, ci au devenit sinonime cu comunitatea armeană din Gherla, care astfel s-a prezentat în fața celorlalte etnii transilvănene în chip de comercianți de seamă și oameni cu un simț estetic deosebit. Mărturie a acestei simbioze dintre comunitate și spațiul locuit stau și arhitectura și organizarea urbanistică a Gherlei. Ca urmare, putem spune că înflorirea comunității armenice din Gherla, respectiv a culturii lor, se înscrie în totalitate în spiritul curentului baroc, unde arta, orașul și omul creează o simbioză și o legătură nouă, nu numai ca un simplu curent artistic, ci și ca o amplă filosofie

de dezvoltare a spiritului european al cunoașterii și remodelării umane. Sub acest aspect, lucrarea lui Virgil Pop, *Armenopolis oraș baroc*, surprinde excelent complexitatea așezării și a comunității, prezentând această dezvoltare și prosperitate a comunității armenie în paralel cu urbea, toate acestea într-un cadru de dezvoltare economică și spirituală<sup>5</sup>.

În ciuda faptului că Gherla a fost unul dintre cele mai importante centre culturale și economice ale comunității armenesti din Transilvania, fiind o bună perioadă de timp o localitate înfloritoare, după schimbarea regimului politico-statal din spațiul intracarpatic, aspectul orașului se modifică și el. Până în momentul unirii, instituțiile armenesti și biserica armeano-catolică erau întreținute de oraș, iar funcționarii erau armeni. După acest eveniment, cei mai mulți dintre funcționarii armeni au fost concediați, majoritatea română nu a mai recunoscut patronatul orașului asupra bisericii armeano-catolice; parohia armenescă, cele două orfelinate, azilul săracilor, școlile primare și muzeul armenesc au rămas fără resurse ș.a.m.d.<sup>6</sup>. Frédéric Macler, venit în Transilvania în 1934 pentru a studia manuscrisele armenesti, constată că localitatea nu mai era una prosperă, pauperismul s-a extins și la acel moment Gherla era deja o localitate sărăcită<sup>7</sup>. Acest fapt s-a datorat pierderii importanței economice pe fundalul redefinirii și reorganizării priorităților naționale în urma Marii Uniri, respectiv al izbucnirii crizei economice mondiale care a marcat în mare măsură procesul comercial și a creat dificultăți antreprenorilor în valorificarea mărfurilor și produselor.

Desigur, această criză nu a fost principalul factor care a condus la modificarea demografică din sânul comunității armenie din Gherla sau din Transilvania. Odată cu înfăptuirea unirii și emigrarea unor grupuri de armeni din Transilvania, precum și datorită numărului mult mai mic de imigranți (cei 15 armeano-gregorienii declarați în 1930 sunt nou veniți, însă numărul lor nu este suficient de mare ca să modifice substanțial declinul demografic) și unui spor natural negativ, s-a produs în mod direct și o decădere a comunității armenie. Dacă la recensământul din 1910 putem spune că în mod oficial se aflau 1.100 de armeni în Gherla, acest număr scade conform datelor oferite de Frédéric Macler pentru anul 1927. Astfel, în acel an, numărul armenilor era de 850 dintr-un total de 6.500 de locuitori<sup>8</sup>. Ponderea de circa 16% din totalul populației urbei scade vertiginos în doar câțiva ani. Cei 366 de armeni declarați la recensământul din 1930 pe baza chestionării asupra etniei, precum și cei 489 de armeano-catolici arată în mod clar

---

<sup>5</sup> Virgil Pop, *Armenopolis oraș baroc*, ediția a II-a, Cluj, Edit. Accent, 2012, p. 25-27.

<sup>6</sup> Cf. Lucian Nastașă, *Studiu introductiv*, la Kristóf Szongott, *Orașul Liber Regal Gherla (1700-1900) Metropola Armeano-Maghiară*, ed. Lucian Nastașă, trad. Andrea Ghiță, București, Edit. Ararat, 2012, p. 19-20.

<sup>7</sup> Frédéric Macler, *Rapport sur une mission scientifique en Transylvanie (septembre-octobre 1934)*, *Manuscrits arméniens de Transylvanie*, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1935, p. 82.

<sup>8</sup> Frédéric Macler, *Rapport sur une mission scientifique en Roumanie (juin-août 1927)*, „Revue des Études Arméniennes”, tome X, Fascicule 1, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930, p. 10.

că, deși această comunitate era relativ compactă, procesul de maghiarizare sau alte considerente au jucat un rol important în erodarea statistică. Desigur, aceste cifre sunt relevante doar în măsura în care le luăm pe principiul proporționalității schimbării demografice, altfel ele ne prezintă doar o stare de fapt care în realitate poate să nu fie exactă în totalitate, iar populația armeană să fie în număr mai mare decât apare în cifrele oficiale. Ca urmare, declinul vizibil al comunității este mai mult dedus din efectele politicilor naționale și din mărturii decât din cifrele statistice care în sinea lor reflectă o cantitate, și nu o calitate a dimensiunii socio-culturale a unei etnii.

Problema principală în chestiunea privind analiza demografică a comunității armenesti este una complexă, datorată faptului că recensămintele oficiale, datele cercetătorilor, memoria colectivă a grupului etnic, respectiv registrele oficiale ale poliției sau ale diverselor ministere conțin de multe ori date măsurate pe baza unor criterii diferite sau sunt înregistrate pe metodologii specifice respectivelor organe de stat. Astfel, ultimul recensământ austro-ungar (1910) și primul recensământ din România Mare (1930) nu oferă o imagine care să creeze o continuitate minimală pentru o analiză demografică. Pe lângă aceasta, datele oferite de diverși membri ai comunității nu corespund nici ele cu cele două recensăminte, iar înregistrările poliției române surprind în mare parte doar date legate de refugiații armeni sau cifre aflate în strictă legătură cu obținerea sau posesia certificatelor Nansen<sup>9</sup>. Din această cauză, datele demografice ale comunității armenice din România și în special ale celei din Gherla sunt învăluite în această ceață creată de discrepanțele înregistrărilor oficiale ale statului și cele ale comunității sau bisericii. Totuși, cercetările deja existente, respectiv istoria orală a armenilor sau non-armenilor confirmă faptul că în perioada interbelică economia Gherlei a cunoscut un imbold destul de consistent datorită refugiaților veniți de pe teritoriul fostului Imperiu Otoman, care au relansat meșteșugurile și îndeletnicirile tradiționale armenesti, respectiv au oferit o renaștere a culturii clasice în localitățile respective.

În acest context, datele găsite în dosarele autorităților statului depuse la Arhivele Naționale din Cluj ne arată o parte a acestei dinamici demografice, în special cea axată pe armenii refugiați care, la un moment dat, au solicitat documente de ședere sau certificate Nansen.

Potrivit Tabelului Supușilor Străini trecuți în registrul Comisariatului de Poliție Gherla, în decembrie 1936, în această localitate se aflau 16 persoane cu originea armeană declarată. 5 dintre aceștia erau comercianți de covoare, 1 reparator de covoare, 2 comercianți, 2 lucrători de covoare, 4 țesători de covoare și

---

<sup>9</sup> Certificatul/pașaportul Nansen, eliberat de Oficiul pentru Refugiați al Ligii Națiunilor, era utilizat ca document de călătorie pentru refugiații apatrizi. Inițial, acesta a fost destinat refugiaților din urma războiului civil rus și măsurilor luate de regimul lui V.I. Lenin privind retragerea cetățeniei pentru o categorie relativ mare de ruși. Ulterior, utilizarea certificatului a fost extinsă și asupra altor categorii de refugiați.

două persoane casnice<sup>10</sup>. Aceste date sunt relevante, însă este foarte greu de crezut că un număr atât de mic de imigranți armeni ar fi putut relansa comunitatea armeană în măsura în care această relansare a intrat în conștiința publică din Gherla. Ca urmare, putem să spunem că, deși aceste date oficiale sunt relevante, comunitatea armeană și refugiații armeni veniți după tragediile din cel de al doilea deceniu al secolului XX nu acoperă în mod absolut evoluția pozitivă a comunității, ca urmare putem afirma că aceste date incomplete oferă o bază cercetării noastre, însă nu exclud (dar nici nu confirmă) veridicitatea surselor demografice neoficiale conform cărora în Gherla exista un aflus mai mare de imigranți armeni, iar populația armeană era de aproximativ 2500-3000 de locuitori.

La data de 16 februarie 1937, Biroul Poliției de Siguranță Gherla înaintează către Biroul Poliției de Siguranță al Reședinței un document în care menționează că, potrivit ordinului nr. 999 din 18 ianuarie 1937, trimite tabelul „supușilor străini” care au depus certificatele Nansen spre a fi vizate pe anul 1937, 15 certificate Nansen și suma de 1680 lei, procese verbale privind situația străinilor și câte 2 fotografii<sup>11</sup>.

Tabelul străinilor imigranți și neimigranți aflați în Gherla, întocmit de Comisariatul de Poliție Gherla la data de 30 iunie 1937, menționează un număr de 37 de străini cu supușenie diversă, din care 15 armeni, 11 maghiari, 1 albanez, 2 polonezi, 2 cehoslovaci, 1 bulgar, 2 ruși, 2 germani și 1 american<sup>12</sup>. Din totalul străinilor aflați la Gherla în anul 1937, 11 erau străini fără drept de exercitare a profesiei, 14 străini care aveau dreptul de exercitare a profesiei ca angajați și 6 aveau dreptul de a exercita profesia ca patroni. Totodată în tabelul refugiaților străini care și-au plătit taxa de prelungire a certificatului Nansen emis de Biroul Poliției de Siguranță al Comisariatului de Poliție Gherla la data de 25 ianuarie 1938 figurează un număr de 16 persoane, 15 dintre ele având supușenie armeană<sup>13</sup>.

Dintre armenii refugiați menționați în dosarele Comisariatului de Poliție Gherla vom aminti, în acest studiu, doar câteva nume: Harutin Kurușian, Gaspar Salgian, Harutin Martaian, Serpuki Demirgian, Garabet Iasigian. Dintre aceștia, Harutin Kurușian s-a stabilit la Gherla în 1922 împreună cu soția și cei șase copii: patru fete (Ermone, Araxy, Vartuhi și Hermine) și doi băieți (Bedros și Hacik). De meserie țesător de covoare, Harutin Kurușian a transmis arta covorăritului și copiilor lui. Fiicele sale au preluat ocupația tatălui transmițând-o, la rândul lor, lucrătoarelor de la fabrica de covoare<sup>14</sup>. Prin venirea celei de a doua categorii de armeni, comunitatea din Gherla, și nu doar aceasta, va cunoaște o reînnoire. Majoritatea armenilor nou veniți se ocupau de confecționarea și comerțul covoarelor, vechi meserii tradiționale. La scurt timp după stabilirea acestora în

---

<sup>10</sup> Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj, *Comisariatului de Poliție Gherla*, dos. 17, f. 15.

<sup>11</sup> *Ibidem*, f. 35-36.

<sup>12</sup> *Ibidem*, nepaginat.

<sup>13</sup> *Ibidem*, f. 389.

<sup>14</sup> Anais Nersesian, *Mătușa Hermine și domnul Ibrăileanu*, „Ararat”, anul XVI, 2005, nr. 19.

Gherla, familia Martaian va deschide un renumit ATELIER!!! de covoare, în acea perioadă existând și alte ateliere de covoare, precum cel al lui Salgian Gaspar.

Din aceste date putem observa totuși că imigranții armenii sunt în număr mai mare decât restul imigranților non-armeni, ceea ce denotă faptul că orașul Gherla reprezenta încă un punct de reper important pe harta diasporei armene. Acest lucru se va schimba însă odată cu instaurarea regimului comunist în Europa de est, când proprietatea privată, meșteșugurile, respectiv viziunea economică a armenilor intră în conflict cu doctrina promovată de regimul comunist. Faptul că exista o fabrică de covoare în Gherla denotă doar legătura simbolică dintre comunitatea armeană și economia de stat, însă micile ateliere meșteșugărești care au propulsat armenii pe primul plan al economiei locale dispar. Astfel, comunitatea armeană nu numai că își pierde statutul „privilegiat” și prosper printre minoritățile transilvănene, dar devine o minoritate obișnuită în ochii regimului comunist și simbolistica armeanului covorar intră în analele istoriei.